

УДК 81.11

Коць Т. А.

ОЦІННІСТЬ ПРАВОВИХ НОМІНАЦІЙ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

У статті розкрито механізми вияву оцінності правових номінацій у мові сучасних періодичних видань. Зосереджено увагу на семантичних процесах у мові публіцистичного стилю як інструмента впливу на суспільну свідомість. Висвітлено проблеми аналізу мовних одиниць у тексті, зокрема оновлення структури та семантики лексичних компонентів, стилістичного маркування синтаксичних одиниць.

Ключові слова: оцінність, імпліцитні одиниці, експліцитні одиниці, експресивні мовні засоби, синоніми, позитивнооцінні одиниці, негативнооцінні одиниці.

Коць Т. А. Оценочность правовых номинаций в языке украинской периодики. – Статья.

В статье раскрыты механизмы проявления оценочности правовых номинаций в языке современных периодических изданий. Сосредоточено внимание на семантических процессах в языке публицистического стиля как инструмента влияния на общественное сознание. Освещены проблемы анализа языковых единиц в тексте, в частности обновление структуры и семантики лексических компонентов, стилистической маркировки синтаксических единиц.

Ключевые слова: оценочность, имплицитные единицы, эксплицитные единицы, экспрессивные языковые средства, синонимы, позитивнооценочные единицы, негативнооценочные единицы.

Kots T. A. Evaluation of legal nominations in the language of Ukrainian periodicals. – Article.

The article reveals the mechanisms of manifestation of the evaluation of legal nominations in the language of modern periodicals. The emphasis is on semantic processes in journalistic style language as an instrument of influence on public consciousness. The problems of the analysis of language units in the text, including updates to the structure and semantics of lexical components stylistic markedness of syntactic units.

Key words: axiology, implicit unity, explicit unit expressive language means, synonyms, expressive syntactic constructions.

Нині періодичні видання – це засіб передавання, обміну інформацією про поняття, результати і способи розуміння. Мова публіцистичного стилю є універсальним виразником понять і засобом узагальнення культурно-історичних, правових цінностей епохи, які мають певну точку відліку для оцінювання тих чи тих подій, будучи тим самим регулятором поведінки, зокрема вибору мовних засобів, вибору референційних об'єктів для вербалізації, вибору стратегії і тактики вербальної взаємодії.

Публіцистичний стиль в аспекті аксіології можна розглядати як сукупність апеляцій до колективних культурних, тобто ментальних одиниць, які об'єднують ціннісний, поняттєвий і образний елементи. Між ЗМІ, що створюють розгалужене інформаційне поле, і мовною свідомістю українця існують причиново-наслідкові зв'язки.

Мовні механізми оцінки, емотивності та експресивності (семантико-стилістичних засобів суб'єктивного вираження мови) вивчають переважно в синхронному аспекті на різних рівнях мовної структури (М. Пилинський, С. Єрмоленко, В. Чабаненко, С. Бибик, О. Стишов, О. Селіванова, В. Адмоні, О. Вольф, Є. Галкіна-Федорук, В. Жеребков, О. Москальська, В. Охріменко, В. Телія, В. Шаховський, О. Шендельс).

Аксіологія прямо пов'язана зі специфікою розвитку літературної мови, з суспільно-політичними і культурними умовами життя суспільства, які в українських реаліях постійно змінюються. Мова періодичних видань фіксує синхронну часову відповідність правових цінностей конкретної історичної доби оцінним функціям лінгвальних одиниць.

Лінгвісти, як і логіки, аксіологією називають думку про предмет, яка виражає його характеристику з погляду категорії цінності [11, с. 161]. У позамовній сфері «під цінністю розуміють кожен предмет будь-якої вартості, прагнення, бажання, захоплення тощо» [10, с. 12].

Оцінність, зокрема в мові публіцистичного стилю, виявляє зв'язок з емоційністю, експресивністю, проте не отожднюється з названими поняттями. С. Єрмолен-

ко зазначає: «Емоційне в мові завжди експресивне, але не кожне експресивне явище належить до емоційних» [4, с. 157]. Емоційні й експресивні одиниці містять негативну або позитивну конотацію, але оцінність – поняття ширше. Оцінку можуть передавати й нейтральні мовні засоби, зокрема з інтелектуальної сфери мовомислення, які вносять елемент об'єктивного осмислення понять і явищ історичної доби. Емоційна оцінка, навпаки, вносить відчутний елемент суб'єктивізму в мову публіцистичного стилю. С. Іваненко емоційну оцінку вважає «елементом естетичної, а також підґрунтям раціональної оцінки, тому що емоція – це біопсихосоціальна одиниця і оцінка, побудована на її основі, не може бути чисто емоційною чи чисто раціональною» [5, с. 59].

Н. Арутюнова розрізняє сенсорні і абсолютні оцінки [1, с. 46]. Сенсорні оцінки можуть бути гедоністичними (те, що подобається) і психологічними (інтелектуальними й емоційними). Абсолютна оцінка виражає естетичні й етичні цінності суспільства. Оцінка може бути також нейтральною. Німецький вчений У. Фікс називає її раціональною [12, с. 10].

Стилістичний потенціал оцінних одиниць у мові публіцистичного стилю розкривається на лексичному, фразеологічному, синтаксичному рівнях. Категорія оцінки, на думку Т. Космеди, виявляючись на всіх рівнях мови, фокусує різномірні засоби свого вияву в тексті [7, 303].

Правова сфера життя суспільства – це один із центральних тематичних блоків сучасних ЗМІ, які є засобом поширення відповідної системи знань і дієвим інструментом впливу на інтелектуалізацію мовомислення сучасних мовців. Специфіка оцінності мовних конструкцій у публіцистичному стилі полягає, як правило, в семантичній прозорості й однозначності компонентів. Оцінка і позитивних, і негативних явищ, зокрема і правової сфери, відчутно психологічна і імпліцитна. У центрі оцінюваної парадигми перебувають основний суб'єкт права – держава, невід'ємний елемент ідеологічної правової системи – суспільство,

стрижневий елемент комунікативного блоку правової системи – *законність* та пов'язані з ними явища суспільно-політичного життя [8].

Держава як одне з центральних правових понять у мові періодичних видань має значення «апарат політичної влади» [9, Т. II] обростає новими, співзвучними сучасному сприйняттю у суспільстві оцінками конотаціями. У свідомості народу з 90-х років ХХ ст., завдяки ЗМІ, утвердилася думка про позитивну роль держави в суспільно-політичному житті суспільства. Відповідно, до настроїв епохи частотними є позитивнооцінні експліцитні означення до слова *держава*. Це, переважно, слова з інтелектуальної сфери мовомислення: *незалежна, самостійна, соборна, суверенна, демократична, європейська, вільна, нова*, семантика яких розкривається у контексті, наприклад: «*Надпотужний політичний землетрус, яким для Європи та Азії виявилася Перша світова війна, тоді розвалив кілька імперій. Ще на початку ХХ ст. вони видавалися непохитними основами континентального порядку, та за якихось двадцять років ті колоси на глиняних ногах впали, а на руїнах постала низка нових незалежних держав*» (СП, 23–29.03.2017 р.); «*Всередині країни всі політичні сили, - незалежно від того, при владі вони чи в опозиції, - повинні бути партнерами в розбудові незалежної, європейської, демократичної держави*» (СП, 23–29.03.2017 р.).

Рушієм утвердження державних цінностей у суспільстві були національно-визвольні рухи, революції, ідеї яких завдяки ЗМІ поширювалися і закріплювалися у свідомості значної частини суспільства. *Суверенна держава* розглядається як запорука формування націй – основного державотворчого елемента. «*Держава*» і «*нація*» часто функціонують як тотожні поняття, позитивну оцінку яких увиразнюють нейтральні словникові одиниці, переважно означення, які в контексті набувають піднесеного звучання, наприклад: «*Українська революція 1917–1921 рр. вперше показала світові суверенну українську державу та стала початковим етапом у боротьбі за незалежність, яка досягла своєї мети 1991 р. Ця революція започаткувала процес формування модерної політичної нації*» (СП, 23–29.03.2017 р.); «*Українці – вільна, інтелектуальна, європейська нація. Нам треба наздогнати і йти вперед разом з іншими європейськими державами*» (ЛҮ, 09.03.2017 р.).

Позитивнооцінну функцію у створенні привабливого образу держави виконують дієслова та віддієслівні іменники з семами «служіння», «руху», «будування», наприклад: «*Закон про неможливість подвійного громадянства має поширюватися на суддів, представників спецслужб, народних депутатів та депутатів місцевих рад, тобто на всіх, хто уповноважений служити державі і розбудовувати її економічний потенціал*» (УМ, 15.03.2017 р.); «*Рівень розвитку держави залежить від щоденного поступу, руху вперед, створення і пошанування європейських цінностей. Перед усіма нами стоять завдання – йти вперед, будувати, а не знищувати*» (УМ, 15.03.2017 р.).

Характерною для мови сучасної періодики є лексична сполучуваність слова *держава* з позитивнооцінними дієсловами *захистити, боронити*, наприклад: «*Захистити власну державу – це святий обов'язок кожного громадянина. Сьогодні всі повинні бути свідомими того, що від нашої позиції залежить наша державність*» (ЛҮ, 24.02.2017 р.). Увиразнення позитивної конотації досягається шляхом заперечення

негативно оцінних тверджень, вживанням експресивних експліцитних мовних одиниць в підрядних з'ясувальних синтаксичних конструкціях: «*Зазнали краху плани кремлівських агресорів проголосити на цілий світ, що український народ, піддавшись брехливій більшовицькій пропаганді, зневірився у власній державі, тому не захищає ні столиці, ні своєї влади*» (СП, 2–8.03.2017 р.).

Частотним є вживання позитивно маркованих словосполучень *українська державність, наша державність* (пор. у СУМ. Т II – «державний лад»), напр.: «*Українська державність завжди повинна бути у пріоритеті всіх державних діячів і політиків*» (УМ, 15.03.2017 р.).

Як позитивно марковану можна кваліфікувати лексичну сполучуваність слова *державницький* (СУМ не фіксує), пор. *державницька компетентність, державницька щирість* тощо, наприклад: «*Очевидно, не надто покладаючись на Авакову компетентність і державницьку щирість, президент кинув міністрові внутрішніх справ підмогу в особі грузинських вояків-поліціантів. Ті фахівці справді дали старт (лише старт!) реформам у міліції – переходу до формату цивілізованої поліції. А далі кавказькі реформатори повтікали, жахнувшись масштабів корупції в своєму міністерстві*» (ЛҮ, 09.03.2017 р.).

Усі позитивні зміни, як правило, відбуваються не завдяки, а всупереч процесам у державі, негативну масштабність яких розкривають процесуальні іменникові синонімічні ряди з виразною песимістичною конотацією, наприклад: «*У державі – революції, інфляція, корупція, махінації на виборах, страйки, крадіяство, наступ криміналітету, розмивання ієрархії цінностей, властивих цивілізованому суспільству, а ці подвижники, забувши особисті проблеми, болі й кривди, щоденно йдуть до дітей і вчать їх розумного, доброго, вічного*» (СП, 2–8.03.2017 р.); «*Кажуть, що найбільшими ворогами української державності є три речі – війна, корупція, популізм*» (УМ, 15.03.2017 р.).

Негативну оцінку посилює вживання експресивних дієслів та віддієслівних іменників з імпліцитною семантикою результативності, наприклад: «*Ситуація у державі розжарюється, розжигується і незабаром може знову вибухнути*» (ЛҮ, 09.03.2017 р.); «*Росія завжди користалася в своїх інтересах перевагами демократичних систем в сусідніх державах, щоб поглинути їх: починаючи з часів Новгороду та Речі Посполитої, завершуючи Центральною Європою після Другої світової. І зараз розхитування настроїв в нашій державі зсередини є одним із способів гібридної війни Кремля проти України*» (СП, 23–29.03.2017 р.).

ЗМІ демонструють розширення оцінної лексичної сполучуваності слова *суспільство* – основи ідеологічного блоку правової сфери, який охоплює правову свідомість і правову культуру. СУМ в 11 томах тлумачить *свідомість* як «сукупність людей, об'єднану певними відносинами, зумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ» (Т. IX. – К., 1978). Позитивну оцінку *суспільства* передають виразно позитивно марковані означення *своє, рідне, українське, нове, інтелектуальне, європейське*, наприклад: «*І на міжнародній науковій ниві, і у своєму рідному суспільстві владні інститути потрібно забезпечити здібними, професійними патріотичними інтелектуалами, які хоча б опанували істину, що наука необхідна не тільки для знань про Всесвіт, а про тактику й стратегію розвитку свого народу*»

(СП, 23–29.03.2017 р.); «Академічна наука зберегла й утвердила прикметну стильову ознаку: фундаментальність наукових ідей не лише прикладної, а соціогуманітарної сфери, усвідомлюючи, що **нове українське суспільство вимагає істотного «ремонту»** гуманітарних дисциплін від здебільшого фальшивої імперсько-комуністичної історіософії» (СП, 23–29.03.2017 р.).

Кількість негативнооцінних мовних засобів до поняття *суспільство* порівняно з 90-ми роками ХХ ст. – 10-ми роками ХХІ ст. помітно зменшилася, що виявляється, насамперед, у невживанні експресивно забарвленої експліцитної лексики. Імпліцитну негативнооцінну семантику містять складні речення, підрядна з'ясувальна частина яких заперечує позитивний інтелектуальнооцінний зміст головного, напр.: «Інтелектуально повноцінний і морально нормальний і здоровий індивід – основа **благополучного суспільства**, чим сьогодні ми похвалитися не можемо» (СП, 2–8.03.2017 р.).

Традиційно увиразнюють негативнооцінну аксіологію всього контексту синонімічні ряди дієслів dokonаного способу, іменників, означальні експліцитні словосполучення з прозорою семантикою занепаду, знищення, наприклад: «Картина тоді була безрадісна. **Здеморалізованість, тотальна апатія, соціальна депресія роздушили, зламали суспільство, а національно-патріотичні та громадські організації в ньому мовби остаточно погодилися зі своєю безсильністю і безпорадністю**, зумовленими об'єктивними обставинами в житті суспільства» (СП, 2–8.03.2017 р.).

Саме поняття *право* (система норм/правил поведінки і принципів, встановлених або визнаних державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни) – це частовживана номінація у мові періодичних видань. Це слово має, як правило, має широкую, але переважно нейтрально оцінену лексичну сполучуваність. ЗМІ часто інформують суспільство про юридичне визначення, функції, засади самого терміна, наприклад: «Необхідно пам'ятати, що **право** формується лише у державно організованому суспільстві як основний нормативний регулятор суспільних відносин» (КІЖ, 14.02.2017 р.).

Через ЗМІ в активний вжиток входять висловлення з юридичної сфери життя: *національні права, громадянські права, право на власність, право на захист, право на виїзд, право на свободу, право на освіту, право на соціальний захист, юридично оформлене право* тощо. Такі словосполучення з нейтральною оцінкою у контексті набувають виразно позитивного забарвлення, наприклад: «Замість сукупності малоросійських республік і губерній з'явилася Україна, - хай ще і не відокремлена, але вже виокремлена. І з **юридично оформленим правом відділитися**» (СП, 23–29.03.2017 р.); «І Центральна Рада, і Українська Народна Республіка, і Гетьманат, і Директорія проторувала той шлях, яким Україна нині йде у майбутнє. І за це ми маємо бути вдячні визначним фігурам того часу, як-то: Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Павло Скоропадський, Симон Петлюра та інші. І вдячні мільйонам українців, які усвідомили **свої національні та громадянські права**» (СП, 23–29.03.2017 р.).

Лексична сполучуваність юридичної номінації *право* розширюється за рахунок вживання співзвучних тенденціям національно-суспільного життя позитивнооцінних висловлювань: *право народу на самостійне існування, право на рідну мову, право на вільне само-*

визначення, право на вільне дихання тощо, наприклад: «На авансцені історії повноголосо заявили про себе народи, над **правом на самостійне існування** яких у провідних європейських столицях навіть не замислювалися» (СП, 23–29.03.2017 р.); «У незалежній державі ми нарешті виборюємо **права на вільне самовизначення і навіть вільне дихання**» (КІЖ, 23.01.2017 р.).

Контекстуально негативнооцінним є словосполучення *право на чужу мову*, пор.: «Яскрава демонстрація вторинності державної мови і випинання чужомовних пріоритетів в електронних інформсистемах та утвердження **права на чужу мову**» (СП, 23–29.03.2017 р.).

Номінації *закон, законність* (елементи комунікативного блоку правової системи, які встановлюють та інтегрують зв'язки між усіма блоками правової системи) мають переважно негативне контекстуальне значення, що посилюється антитезами і є відбиттям суспільної думки сучасної України (злочинний закон, закон про смерть мови), наприклад: «І цю **базграніцу** ці малороси під керівництвом, очевидно, що Медведчука, називають «Закон України про державну мову»! Насправді – це **закон про смерть державного статусу української мови**» (СП, 23–29.03.2017 р.).

Положення проектів законів про мову оцінюють виразно негативно забарвленими експресивними висловлюваннями, наприклад: «Статус української мови як єдиної державної мови не може бути підставою для заперечення мовних прав і потреб осіб, що належать до національних меншин. (Себто повне утвердження мов національних меншин у супротиві до державної мови, що для окомилування була названа у статті «єдиною державною мовою». Саме це положення є наскрізною **шизопсихоглосною ідеєю закону**, що насправді за медведчуківсько-порошенківськими і садовітськими планами має зреалізувати гасло «єдина країна – єдина страна»)» (СП, 23–29.03.2017 р.).

Мова періодичних видань демонструє вживання вставних модальних конструкцій, які вносять у контекст відтінок сумнівності і негативної оцінки понять *закон, законний*, напр.: «Цей злодійкуватий кримський бариґа (Борис Дейч) фактично, **нібито в законний спосіб**, приватизував значну частину Східного Криму і нині вважається некоронованим господарем усього Судацького району. Як чинний народний депутат від Криму, він гаряче аплодував захопленню півострова російськими військами» (СП, 2–8.03.2017 р.).

Частовживаними у мові періодики є слова з виразно негативною семою заперечення закону, законності – *незаконний, антизаконний*. Вони мають широкую негативнооцінну лексичну сполучуваність: *незаконне вторгнення, антизаконні вчинки, антизаконні дії, незаконні затримання, незаконні арешти, незаконна торгівля, незаконний товарообіг, незаконне захоплення територій, незаконне вторгнення*, наприклад: «Ініціатори «**блокування незаконної торгівлі з окупантами**» відкинули дану тезу й дали (за деякими повідомленнями) ворожій пропаганді неабиякого козиря – назвали якийсь підрозділ іменем «Нахтігаль»» (УМ, 15.03.2017 р.).

Відповідну оцінку правової системи держави посилюють парцельовані конструкції, які деталізують негативне бачення проблеми і створюють відчуття масштабності: «Рекордсменом зрадництва, запродавства та аморальності став ректор Таврійського національного університету ім. В. Вернадського Микола Багров, нагороджений зіркою Героя України 2007 р. **Антизаконних вчинків** ніхто не бачив, а він

був українофобом, сепаратистом усе життя, обіймаючи найвищі компартійні та державні посади у Криму» (СП, 2–8.03.2017 р.); «Зацікавлений у розв'язанні проблеми МВС А. Аваков спершу в мирному дусі кота Леопольда безрезультатно припрошував причетних до зупинки **незаконного товарообігу** «розійтися». А тоді міністр-поліцей дістав указівку переходити до дій рішучих» (ЛУ, 09.03.2017 р.).

Посилення негативної оцінки виявів законності досягається також вживанням однорідних експліцитних складних підметів, які детально розкривають аксіологічний зміст висловлюваного: «**Викрадення людей, вбивства, незаконні затримання та допити, десятки взятих під варту, сотні адміністративних арештів, антиконституційні величезні штрафи учасникам зборів** - усе це та багато іншого триває на території окупованого Криму відтоді, як він опинився фактично під юрисдикцією Росії» (УМ, 11.04.2017 р.).

Нейтралізує негативну оцінку правовим діям влади вислів на межі законності, пор.: «**Реальних причин для затримання правозахисників просто не було, тому окупаційна влада та контролюючі органи півострова Крим застосували заходи на межі законності**» (УМ, 15.03.2017 р.).

Мова преси відбиває переважно негативно оцінену семантику словосполучень з дієсловом **узаконити**, пор.: **узаконити злочинні дії, узаконити непрозорі схе-**

ми, узаконити збитковий імпорт, узаконити відмивання грошей, узаконити корупційні схеми, узаконити схеми викрадення людей тощо, напр.: «Відзначимо, що О. Скрипник раніше неодноразово заявляла про те, що влада Росії фактично **узаконила схему викрадення громадян України співробітниками спецслужб**» (УМ, 15.03.2017 р.); «Реальні закони тут децю інші (часом дивуєшся, чому в нас 1 кг вважають 1000 грамами; це спростують вам на будь-якому базарі – підійдіть до контрольних ваг і покладіть на них «кіло яблук» - неодмінно побачите, що 1 кг – це лише 860 грамів). Це теж, мабуть, пора **узаконити?**» (ЛУ, 06.04.2017 р.).

Оцінювання правових понять у мові ЗМІ відбувається шляхом вживання мовних одиниць, зареєстрованих у словниках або в пам'яті носіїв мови. Оцінна семантика розкривається у відповідних контекстуальних умовах, зокрема в оновленні структури та семантики компонентів, стилістичного маркування синтаксичних одиниць. Процеси правової свідомості суспільства знаходять своє відображення в оцінних, асоціативних зв'язках мовних одиниць періодичних видань і позамовного світу.

Умовні скорочення

КІЖ – «Культура і життя»

ЛУ – «Літературна Україна»

СП – «Слово просвіти»

УМ – «Україна молода»

Література

1. Арутюнова Н. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики 1982. М.: Наука, 1984. – С. 134–142.
2. Вольф Е. Функциональная семантика оценки / Е. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 229 с.
3. Єрмоленко С. Експресивність // Українська мова. Енциклопедія. – К.: «Українська енциклопедія» ім. Бажана, 2000. – С. 156–157.
4. Єрмоленко С. Емоційна лексика / С. Єрмоленко // Українська мова. Енциклопедія. – К.: «Українська енциклопедія» ім. Бажана, 2000. – С. 157–158.
5. Іваненко С. Поліфонія тексту / С. Іваненко. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 318 с.
6. Івин А. Основания логики оценок / А. Ивин. – М., 1970. – 342 с.
7. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І.Я. Франка, 2000. 350 с.
8. Крестовська Н. Теорія держави і права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1601-rozdl-27-pravov-sistemi-suchasnost.html>
9. Словник української мови в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
10. Сорока Т. Особливості полісемантичної структури аксіономенів сучасної англійської мови / Т. Сорока // Сучасні дослідження з іноземної філології. – Вип. 13 / Відп. ред. М.П. Фабіан. – Ужгород, 2015. – С. 197–208.
11. Столярова З. Лексико-семантическое поле оценки в разговорной речи / З. Столярова // Словарные категории. – М.: Наука, 1988. – С. 161–166.
12. Fix U. 'Kommunikativ adaguat' – 'stilistisch adaguat'. Zu Problemem, Kategorien, Kriterien der Redebewertung. Dissrtation (B) zur Erlangung des akademischen Grades doctor scientiae philosophiae / U. Fix. Halle-Wittenberg: Martin-Luther-Universität, 1988. 402 S.